

Inhoud

Voorwoord	VII
Afbeeldingen	XI
Opmerking vooraf	XII
Afkortingen	XIII
INLEIDING. VERLICHTING: NATIONAAL, INTERNATIONAAL?	
Probleemstelling	1
Beeld van de Verlichting	1
De verhouding tot Duitsland	10
Tijdschriften als spiegel en motor	11
Doelstelling	12
Een gedeelde wereld?	12
Ideeën en hun context	13
Afbakening van de bronnen	17
Opzet hoofdstukken	19
I. "SLA DOOD DIEN BOOZEN HOND! HET IS EEN RECENSENT!". DE OPKOMST VAN POLEMIEK IN RECENSIE TIJDSCHRIFTEN	
Inleiding	21
De tijdschriften	25
<i>Nederlandsche en Vaderlandsche Bibliotheek</i>	25
<i>Schouwburg van in- en uitlandsche Letter- en Huishoudkunde</i>	29
<i>Recensent, ook der Recensenten</i>	34
De factor Duitsland	43
Polemiek tussen Ijsbrand van Hamelsveld en Paulus van Hemert	59
Recenseren als beschavingsoffensief	68
Recensieopvattingen rond 1800	77
Onpartijdigheid en vrijmoedigheid	78
Beleefdheid	85
Anonimiteit	88
Samenvatting	97

II. “OVER HET AANGEZICHT DER WAARHEID MOET EENE
VOILE HANGEN”. HET DEBAT OVER DE NEOLOGIE

Inleiding	99
Neologie: een diffuus begrip	101
‘Richtingen’ in de Nederlandse theologie	114
Het debat over de historisch-kritische methode	123
Verzet tegen de “poëtizerende wijsbegeerte”	143
De Lavatersche school	150
Lavater	150
Jung-Stilling	156
Ewald	161
Samenvatting	166

III. DE GROENE BRIL EN DE POFFERTJESPAN. KANTIAANSE ‘CRITICI’
EN CHRISTENEN IN DEBAT OVER KANT

Inleiding	169
Een kleine invloedloze beweging?	171
Rede en Openbaring	178
Filosofie als hulpmiddel van de theologie	183
Opvoeding tot mondigheid in de <i>Recensent, ook der Recensenten</i>	188
Verborgene Kantianisme	188
Kritische wijsbegeerte en getransformeerd christendom	191
Debat van Kinker met Wytenbach in de <i>Schouwburg</i>	196
Afwijzing van Kant in de <i>Vaderlandsche Bibliotheek</i>	199
Verdachtmakingen van Kant	199
Voorzichtige omgang met het nieuwe	201
Wegen van cultuurtransfer	208
Samenvatting	221

BESLUIT. EEN DUIJS-NEDERLANDSE VERLICHTING

Interne ontwikkeling	233
Overeenkomsten	226
Verschillen	231
Afgrenzing	234
Perspectieven	237

BIBLIOGRAFIE

Primaire bronnen	243
Secundaire literatuur	248

BIJLAGE

Lijst van uit het Duits vertaalde werken van theologen en filosofen, ca. 1750 – ca. 1835 261

ZUSAMMENFASSUNG 283

REGISTER

Personenregister 296

Tijdschriftenregister 301

Afbeeldingen

1. Ets J. E. Marcus, naar J. Smies, ‘Den zedelyke en zinnelyke mensch’. Spotprent op de wijsbegeerte van Kant. Ca. 1800-1810
[Foto: Stadsarchief Amsterdam] Frontispice
2. Johannes Kinker, ‘Het lampje van de neölogen’, in: *Schouwburg van in- en uitlandsche Letter- en Huisboudkunde* 1809, dl. 2, p. 211-230
[Foto: Universiteitsbibliotheek Amsterdam (UvA) (Bijzondere Collecties. Plaatsnummer: UBM: Z 433)] VI
3. “Schepping van Hemel en Aarde”. Afkomstig uit: *De gewichtigste geschiedenissen des bybels, afgebeeld in twee honderd twee en vijftig printverbeeldingen. Op nieuw geteekend, en door de voornaamste meesters in het koper gesneden. Met eene zaakelijke uitbreiding opgehelderd door Ysbrand van Hamelsveld. Amsterdam 1791*
[Foto: Universiteitsbibliotheek Nijmegen] XIV
4. “Schepping des Menschen”. Afkomstig uit: *De gewichtigste geschiedenissen des bybels, afgebeeld in twee honderd twee en vijftig printverbeeldingen. Op nieuw geteekend, en door de voornaamste meesters in het koper gesneden. Met eene zaakelijke uitbreiding opgehelderd door Ysbrand van Hamelsveld. Amsterdam 1791*
[Foto: Universiteitsbibliotheek Nijmegen] 20
5. Rhijnvis Feith, *Brieven aan Sophie*. Amsterdam 1806. Titelpagina.
[Foto: Universiteitsbibliotheek Nijmegen] 168